

Висновки і перспективи подальших розвідок. Простежуючи структуру ціннісних орієнтацій ліцеїстів можемо констатувати, що цінності «досягнення» та «самостійності» знаходяться на перших позиціях, набувши більшої значущості для учнів, також не останньою є цінність «гедонізму». Найбільш сильними мотивами навчання ліцеїстів є «саморозвиток», «досягнення», «пізнавальні». Загальний рівень соціалізованості середній із тяжінням до високого. За результатами психодіагностики рівня креативності учнів видно що більшість характеризуються середнім рівнем, а найбільше у них проявляється схильність до ризику у прийнятті рішень та бажання шукати і розв'язувати складні завдання. Більшість учнів демонструють завищену самооцінку.

Основну увагу в майбутньому слід приділити й іншим соціально-психологічним характеристикам особистості учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів з метою всебічного вивчення їхньої особистості, а також визначення причин можливої невротизації молоді у гомогенних колективах в ситуаціях досягнення.

Література

1. Богоявленская Д. Б., Брушлинский А. В., Бабаева и др. Рабочая концепция одаренности / Науч. ред. В. Д. Шадриков. — М.: ИЧП "Издательство Магистр", 1998. — 68 с.
2. Захаров А. И. Происхождение детских неврозов и психотерапия / А. И. Захаров. — М.: ЭКСМО-Пресс, 2000. — 448 с.
3. Кулемзина А. В. Одаренные дети как группа риска по формированию невротического состояния // Сибирский психологический журнал. — 2003. — №18. — С. 105-110.
4. Коваленко А. Б., Корнев М. Н. Соціальна психологія: підручник. / А. Б. Коваленко, М. Н. Корнев. — К.: Геопринт, 2006. — 400 с.

Відомості про автора:

Гулько Ганна Олександрівна – аспірант кафедри психодіагностики та клінічної психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Статтю подано до друку 26.03.2015

УДК 159.923.2

© С. А. Данилевська, Т. А. Каткова, 2015 р.

С. А. Данилевська, Т. А. Каткова (м. Мелітополь)

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНОСТІ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДІ

У даній статті проаналізовані основні підходи та концепції духовності в межах сучасних напрямків у психології, виділені критерії рівня сформованості духовної культури особистості та визначені шляхи гармонізації духовного розвитку молоді в рамках культурно-освітнього простору. В рамках представленого емпіричного дослідження було з'ясовано та порівняно рівні духовної культури раннього та середнього юнацького віку, визначено складові чинників духовності. Для формування духовної культури особистості необхідний цілеспрямований вплив соціуму на систему ціннісних орієнтацій особистості. Для формування духовної культури особистості, крім основних духовних цінностей, з боку практичних психологів в системі освіти необхідно приділяти увагу процесу становлення особисті. При гармонійному розвитку складових чинників особистості відбувається і становлення духовної культури особистості.

Ключові слова: *духовна культура, цінність, особистість, мотивація, духовність, психосинтез*

В данной статье проанализированы основные подходы и концепции духовности в пределах современных направлений в психологии, выделены критерии уровня сформированности духовной культуры личности и определены пути гармонизации духовного развития молодежи в рамках культурно-образовательного пространства. В рамках представленного эмпирического исследования выделены уровни сформированности духовной культуры раннего и среднего юношеского возраста, определены составляющие факторы духовности. Для формирования духовной культуры личности необходимо целенаправленное воздействие социума на систему ценностных ориентаций личности. Для формирования духовной культуры личности, кроме основных духовных ценностей, со стороны практических психологов в системе образования необходимо уделять внимание процессу становления личности. При гармоничном развитии составляющих факторов личности происходит и становление духовной культуры личности.

Ключевые слова: *духовная культура, ценность, личность, мотивация, духовность, психосинтез*

In this article the main approaches and concepts of spirituality within the modern directions in psychology are analyzed, criteria of level of formation of spiritual culture of the personality are allocated and ways of harmonization of spiritual development of youth within cultural and educational space are defined. Within the presented empirical research levels of formation of spiritual culture of early and middle youthful age are allocated, components of factors of spirituality are defined. Formation of spiritual culture of the personality requires purposeful impact of society on system of valuable orientations of the personality. For formation of spiritual culture of the personality, except the main cultural wealth, from practical psychologists in an education system it is necessary to pay attention to formation process the personal. At harmonious development of the making factors of the personality there is also a formation of spiritual culture of the personality.

Keywords: *spiritual culture, value, personality, motivation, spirituality, psycho synthesis*

Постановка проблеми. Гуманізація освіти сприяє кінцевому формуванню стійкого та довготривалого запиту суспільства на особистість як носія загальнолюдської моральності та духовності. Питання духовного відродження є нагальною проблемою сьогодення на Україні. Слід зазначити, що проблема формування духовно-моральних цінностей психологічною наукою практично не розглядається. Це пов'язано насамперед зі специфікою відношення психології до категорії «духовності». Традиційні підходи до теорії особистості за своєю суттю є, скоріше, формотворними, ніж змістовними. У даному випадку ми маємо на увазі той факт, що сучасна психологія досить точно описує усі відомі психічні явища із "зовнішньої" сторони - класифікуючи їх за видами, формами, типами тощо. Тому в цілях формування цілісної, гармонійно розвинутої особистості, з стійкою життєвою позицією та сформованим світоглядом, яка веде активне духовне життя, доцільно звернутися до формування духовної культури особистості.

Аналіз наукових досліджень. Детально концепції духовності представлені в межах сучасних напрямків у психології, а саме психосинтезу (Р. Ассаджолі), гуманістичної (Маслоу, Роджерс), трансперсональної (С. Гроф), індивідуальної (К.-Г.Юнг) психології, екзистенційного (В.Франкл) напрямку та гештальтпсихології. Категорія "духовність" містить не лише специфічні релігійні переживання, але й всі стани свідомості, всім функціям і діяльності яких в цілому притаманні цінності вище середнього ґатунку - етичні, естетичні, героїчні (патріотичні), гуманістичні та альтруїстичні. Важливим компонентом духовності Ассаджолі визначає духовний зріст - процес самовиховання, активізації внутрішнього зросту і самовираження людини, який повинен бути метою кожної людини і відчуватися як спонукальна внутрішня потреба, як життєва екзистенційна необхідність [1, с. 23-34]. В межах гуманістичної психології розвивається таке розуміння духовності: духовність (з латинської spiritus — "подих життя") є шляхом існування та випробувань, що йде крізь

трансцендентні виміри та характеризується деяким уособленням цінностей з відношенням до себе, інших, природи, життя, прагнення до понадмежного [7].

Займаючись вивченням мотивації діяльності людини, А. Маслоу визначає наявність у особистості так званої дефіцієнтної та буттєвої мотивації та пов'язані з ними буттєві та дефіцієнтні пізнання, цінності та любов [4]. С. Гроф підкреслює, що трансцендентний імпульс - найбільш життєва та міцна сила в людині. Заперечення духовності призводить до екзистенційної тривоги, індивідуальної та соціальної психопатології, злочинності, насилля в сучасному суспільстві. Він вважає, що деякі з переживань, що виникають під час внутрішніх пошуків, настільки інтенсивні, що можуть змінити уявлення людини про власні можливості та можуть трансформувати особистість, що є суттєвим показником в сучасній тенденції світу до самознищення [2, с. 282-290].

К.-Г. Юнг стверджує, що духовність є внутрішньою властивістю глибинної динаміки психіки. Нагальна потреба людей - потреба визначити свою; внутрішню реальність засобами культивування символічного життя і потреби жити в активному, динамічному зв'язку з колективним несвідомим і самістю [4, с. 123].

Духовність людини - це річ в собі. Вона не може бути пояснена чимось поза духовним; вона не зводиться до чогось. Вона може бути обумовлена чимось, не будучи цим детермінованою. В нормі тілесні функції можуть впливати на розвиток духовності, та не можуть детермінувати чи створювати її. На думку В. Франкла, три фактори визначають людське існування як таке: духовність людини, його відповідальність та його свобода [6, с. 12-14].

Духовна культура як психологічний феномен у своїй будові не є цілісним явищем. В духовній культурі можна виділити декілька рівнів, наявність яких буде залежати від сформованості багатьох показників. Критерії, за якими можна визначити рівень сформованості духовної культури, можна поділити на дві групи:

а) критерії, які допомагають визначити рівень теоретичних знань особистості про духовний світ, духовну культуру (уміння дати визначення "духовний світ", "духовна культура", "самосвідомість", "ідеал" тощо), розуміння їхньої суті, кількість понять, якими оперує учень;

б) критерії, які допомагають визначити рівень практичних умінь та навичок особистості щодо застосування теоретичних знань, а також зафіксувати зміни у духовному світі самого школяра (сприйняття та розуміння особистістю духовного світу іншої людини, вміння дати йому оцінку, рівень сформованості самосвідомості, наявність ідеалу, зміна місця почуттів милосердя, гідності, поваги та самоповаги, волі, гуманного ставлення до навколишніх в ієрархії рис характеру тощо). За А.Фасолею [5] можна визначити три рівня духовної культури: високий, середній та низький.

Високий рівень духовної культури характеризується вільним володінням понятійним апаратом, розумінням значення понять, наявністю високого рівня самосвідомості, глибоким сприйманням і розумінням духовного світу літературних героїв, інших конкретних людей, уміння оцінити його, наявність ідеалу та прагнення його наслідування, наявність яскраво вираженої потреби у самовдосконаленні, програми самовдосконалення, здійснення конкретних кроків у цьому напрямку.

Середній рівень духовної культури особистості визначається володінням понятійного апарату, проте з обмеженим колом понять, труднощами у розумінні їх значень, середнім рівнем сформованості самосвідомості (відсутній показник дієвості), сприйманням і розумінням духовного світу людей та літературних героїв, умінням його оцінити, наявністю ідеалу, потреби у самовдосконаленні, однак відсутністю програми, відсутністю процесу самовдосконалення.

Низький рівень характеризується слабким володінням понятійним апаратом, низьким рівнем самосвідомості, або повною її відсутністю, не виявленням інтересу до духовного світу літературних героїв, конкретних людей, невмінням оцінити його, відсутністю ідеалу, потреби у самовдосконаленні. Таким чином, при наявності деяких відмінностей у розумінні духовності у представників різних напрямків у психології, спільним є розуміння духовності як діяльності в ідеальній сфері життя, спрямованої на вирішення екзистенційних питань про власне існування,

проблеми призначення та сенсу життя. Відповідно відкритим залишається питання виділення рівнів сформованості теоретичних знань та практичних вмінь та навичок діяти в межах духовних критеріїв поведінки.

Мета статті – з'ясування та порівняння рівнів духовної культури раннього та середнього юнацького віку, визначення складових чинників духовності, шляхи її формування.

Виклад основного матеріалу та результати досліджень. Молодіжна субкультура в цілому визначається інтенсивними пошуками сенсу і мотиву життя, важливим для неї є образ і взірць ідеального героя, який в межах даної субкультури персоніфікує, зокрема, ступінь конфронтаційності оточуючому суспільству та його культурі. Характерною ознакою молодіжної субкультури є інноваційний пошук нових культурних архетипів, апробація нових культурних норм, ідей, уявлень. Л.Стойкова зазначає, що молодіжна субкультура є життєво необхідною як певний поріг або чистилище нової культури, а субкультурна людина неминуха в екзистенційній діалектиці як певний мутант, що курсує за власним маршрутом культурної інновації [3]. До таких належить і студентська молодь, яка створює в субкультурі інтелектуальне та творче середовище, сприяючи пошуку та утвердженню нових культурних норм, ідей, уявлень.

Дослідження та вивчення духовної культури відбувалося на базі Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького та Мелітопольської загальноосвітньої школи I-III ступенів №14. Рандомізована вибірка респондентів складалася зі студентів I-V курсів спеціальностей «Практична психологія», ««Практична психологія. Соціальна робота» та учнів 10-11 класів. Загальна кількість досліджуваних – 97. За критеріями визначення рівня сформованості духовної культури було визначено два напрямки дослідження:

- визначення рівня теоретичних знань особистості про духовний світ, духовну культуру (уміння дати визначення поняттям "духовний світ", "духовна культура", "самосвідомість", "ідеал"), розуміння їхньої сутності, кількість понять, якими оперує студент;
- визначення рівня практичних умінь та навичок особистості щодо застосування теоретичних знань, а також фіксування зміни у духовному світі особистості (сприйняття та розуміння особистістю духовного світу іншої людини, вміння дати йому оцінку, рівень сформованості самосвідомості, наявність ідеалу, зміна місця почуттів милосердя, гідності, поваги та самоповаги, волі, гуманного ставлення до навколишніх в ієрархії рис характеру тощо).

Виходячи з першого напрямку дослідження, ми використали опитувальник Р.Ассаджолі, шкала оцінки мотивації схвалення Д.Крауна і Д.Марлоу. В результаті дослідження були отримані такі дані:

Рівень теоретичних знань про духовну культуру:

- серед старшокласників 96 % респондентів мають певний ідеал, 4 % опитаних його не має; ідеалами опитаних старшокласників є 44 % - друзі, 28 % - батьки та рідні, 18 % - знайомі, 10 % - актори.
- серед студентів 100 % опитаних має певний ідеал; 39 % респондентів знаходять свої ідеали серед рідних та близьких, 28 % - серед релігійних діячів, 11 % - серед політичних та історичних діячів, 7 % - серед літературних героїв, 9 % - серед письменників, філософів, 6 % - серед педагогів, викладачів вузу.

Помітна суттєва тенденція до зміни ідеалів у ранній та середній юності. Хоча і у старшокласників, і у студентів переважають ідеали серед рідних та близьких, та у останніх спектр варіантів змінюється не лише кількісно, а й якісно, тобто змінюється не лише різноманітність виборів, а й трансформується глибина пошуків ідеалів - це не лише оточуючі персони, а й інші визнані взірці духовності. При визначенні факторної структури духовної особистості серед старшокласників 4% респондентів не змогли визначити структурні компоненти, 32 % старшокласників не змогли назвати справжні риси духовної особистості, визначаючи, головним чином, зовнішню красу, культуру поведінки, інтелектуальні здібності, оптимізм, 64% опитаних зазначили риси, що співвідносяться з поняттям «душевність» [31, 134] (в тому числі 48%

респондентів серед названих рис зазначили доброту, 28% - розуміння, емоційне та інтелектуальне сприймання, 8% - альтруїзм, вміння прощати, тобто група рис морального ставлення до інших, лише 8% старшокласників зазначили серед факторної структури духовної особистості узагальнені моральні якості, а саме, справедливість, чесність). Серед студентів були визначені такі основні групи духовних рис особистості:

- якості морального ставлення до інших – 47% (гуманізм, доброта, альтруїзм, щиросердечність, інтелектуальна та емоційна сприйнятливність, довіра, вірність, піклування, вміння вибачати);
- узагальнені моральні якості – 36% (цілеспрямованість, справедливість, сміливість, незалежність, дисциплінованість, упевненість у собі);
- інтелектуальні якості – 4% (розум, професійність, талановитість, свобода поглядів, працелюбність);
- прагнення до прекрасного – 5%;
- релігійність – 4%;
- патріотизм – 3%.

Зовсім не представлені якості морального ставлення до себе, хоча ці показники є значним мірилом духовної особистості.

Факторна структура духовної особистості у ранній та середній юності суттєво відрізняється. Так, студенти оперують більшою кількістю понять, розуміння та уявлення про духовні якості особистості більш чіткі та визначені, ніж у старшокласників, хоча факторна структура духовної особистості в розумінні студентів не є досконалою - в ній відсутні якості морального ставлення до себе. При визначенні поняття "духовність" 20% респондентів-старшокласників не змогли виконати зазначене завдання; 20% опитаних неправильно дають тлумачення духовності, пов'язуючи її зі станом людини, просто констатуючи її наявність у людини чи пов'язуючи духовність з душею; 25% старшокласників обмежуються віднесенням духовності до внутрішнього світу людини; 12% респондентів пов'язують духовність з релігійністю та церквою; 23% опитаних, даючи тлумачення духовності, вживають такі атрибути: піднесеність, святість, недоторканість, збагачення душі. Тобто, серед раннього юнацького віку лише 23% пов'язують духовність з справжніми духовними якостями, у інших це поняття хибне чи недостатньо розвинуте.

У середньому юнацькому віці лише 10% респондентів не змогли дати визначення духовності; 15% опитаних також обмежуються лише визначенням "галуззі діяльності", а саме внутрішнього світу особистості, її "духовне життя"; 75% студентів дають власне тлумачення духовності, найуживанішим є обмеження духовності моральною поведінкою, гармонія внутрішнього світу, пошук сенсу життя тощо.

Таким чином, аналізуючи теоретичні знання юнаків, що є необхідним і значним компонентом духовної особистості, можна зазначити, що старшокласники слабо володіють понятійним апаратом, вони не виявляють значного інтересу до власного духовного життя, духовності інших, ідеали знаходять серед оточуючого середовища (батьки, друзі, близькі), які не завжди є взірцями духовної культури особистості, оперують малою кількістю понять не лише у визначенні духовності, а й її складових чинників.

У середньому юнацькому віці респонденти порівняно вільно володіють понятійним апаратом, проте коло понять обмежене, є труднощі у розумінні сутності духовності, студенти намагаються зрозуміти і оцінити внутрішній світ власний і іншої людини, ідеали студентів мають більший духовний потенціал, ніж у старшокласників.

Метою визначення рівня практичних умінь і навичок було з'ясування застосування теоретичних знань на практиці, прагнення до самовдосконалення і багатого духовного життя.

Старшокласники ще не мають стійкої системи регулювання власної поведінки – 72% старшокласників відрізняють моральне від аморального, ґрунтуючись на передбаченні результатів діяльності, 20% опитаних знаходять мірило моральності не зовні, а всередині, називаючи це

«інтуїцією» або зовсім не даючи опису джерела регулювання власної поведінки, 8% респондентів зазначили орієнтацію на навколишнє середовище, оточуючих. У середньому юнацькому віці відносно більший показник регулювання поведінки системою суспільних моральних цінностей та ціннісних орієнтацій (37%), 30% студентів орієнтуються на наслідки вчинків (передбачення результатів дій), 20% респондентів визначають свою поведінку узгодженою з власними критеріями моральності і аморальності, 13% студентів не дали певної відповіді. У визначенні прагнення до самовдосконалення 60% осіб раннього юнацького віку бажають цього, 36% старшокласників зазначають своє небажання змінюватися на краще, 4% ще не визначилися у своєму прагненні.

Серед студентів більший відсоток опитаних прагне до самовдосконалення (75%), не бажає самовдосконалюватися 15% респондентів, 10% опитаних ще не визначилися в цьому. Старшокласники не можуть визначити шляхи самовдосконалення (48%), 28% опитаних констатують незадоволення власним характером, 24% вбачають можливості самовдосконалення через вивчення власного "Я", самоконтролю, спілкування з більш сформованими особистостями. Ці ж шляхи до самовдосконалення вбачає 45% студентів, інші респонденти зазнають складності у визначенні шляхів поліпшення себе. Таким чином, рівень практичних умінь і навичок духовної культури особистості недостатньо розвинутий у ранньому юнацькому віці, наявний значний показник небажання самовдосконалюватися (36%), складність виникає і у визначенні шляхів самовдосконалення - лише 23% старшокласників знаходять реальні засоби для самовдосконалення. Серед студентства ці показники вище. Бажає до самовдосконалення висловлює 75% студентів, 45% опитаних знаходять реальні шляхи для самовдосконалення. Таким чином, за даними дослідження духовної культури у ранній та середній юності, а саме визначення рівня теоретичних знань і практичних умінь і навичок можна стверджувати, що у ранньому юнацькому віці духовна культура особистості має низький рівень сформованості, а саме характеризується слабким володінням понятійним апаратом, незначною кількістю понять, низьким рівнем самосвідомості, або повною її відсутністю, не виявленням інтересу до духовного світу літературних героїв, конкретних людей, невмінням оцінити його, відсутністю ідеалу, а наявні ідеали не завжди визначаються духовними ознаками, відсутністю потреби у самовдосконаленні, а лише деякими її проявами.

У середньому юнацькому віці разом зі становленням особистості в цілому відбувається і формування її духовної культури, яка в цьому віці визначається середнім рівнем розвитку, а саме студенти володіють понятійним апаратом, проте з обмеженим колом понять, наявні труднощі у розумінні їх значень, вони визначаються середнім рівнем сформованості самосвідомості (відсутній показник дієвості), сприйманням і розумінням духовного світу людей та літературних героїв, умінням його оцінити, потреби у самовдосконаленні, однак відсутністю програми та стійкого процесу самовдосконалення, їм притаманний ідеал духовної особистості (не лише оточуючі, а й письменники, філософи, політичні, релігійні, історичні діячі). Тобто, можна помітити стійку тенденцію до розвитку рівня духовної культури у відповідності до становлення особистості, формування її світогляду та ціннісних орієнтацій. Можна прогнозувати, що в старшому юнацькому віці при подальшому становленні особистості, формуванні її складових чинників можливий високий рівень духовної культури.

Висновки. Підсумовуючи результати проведеного дослідження можна стверджувати, що при наявності деяких відмінностей у розумінні духовності серед представників різних напрямків психології (гуманістична, трансперсональна, вітчизняна, психосинтез, психоаналіз, гештальт-психологія) спільним є те, що в усіх цих напрямках духовність розуміється як діяльності особистості в ідеальній сфері життя, що спрямована на вирішення екзистенційних питань про власне існування, проблеми призначення і сенсу життя. Для формування духовної культури особистості, крім основних духовних цінностей, з боку практичних психологів в системі освіти в першу чергу необхідно приділяти увагу процесу становлення індивіда в особистість.

Література

1. Ассаджоли Р. Психосинтез. Руководство к технике / Р. Ассаджоли. – Нью-Йорк, 1968. – 180 с.
2. Гроф С. Путешествие в поисках себя / Станислав Гроф. – М.: Изд. Трансперсонального Института, 1994. – 338с.
3. Олексюк О.М. Проблема формування духовного потенціалу студентів / О.М. Олексюк // Практична психологія та соціальна робота, 1999. - №2, с. 47-49.
4. Теории личности в западно-европейской и американской психологии. Хрестоматия по психологии личности. // Под ред. Д.Я. Райгородского. – Самара: Изд. Дом "Бахрах", 1996. – 480 с.
5. Фасоля А. Формування духовного світу особистості: від теорії до практики / А. Фасоля // Рідна школа, 1999. - №3, с. 59-61.
6. Франкл В. Доктор и душа. [пер. с англ. А.А. Борева]. – Санкт-Петербург: "Ровента", 1993. – 285 с.
7. David N. Elkins, L. James Hedstrom, Lori L. Hughes. Toward a Humanistic - Phenomenological Spirituality: Definition, Description and Measurement. // Journal of Humanistic Psychology, 1988, - № 4, p. 5-19.

Відомості про авторів:

Данилевська Світлана Андріївна – студентка IV курсу ННІСПМО Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

Каткова Тетяна Анатоліївна – старший викладач кафедри практичної психології Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

Статтю подано до друку 15.04.2015.

УДК 613.67: [612.017.2]

© А. В. Дацков, 2015 р.

А. В. Дацков (м. Київ)

ВПЛИВ СЕНСУ ЖИТТЯ І ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ НА АДАПТАЦІЮ КОМБАТАНТІВ

У статті представлені результати теоретичного обґрунтування впливу сенсу життя і життєвих цінностей на адаптацію комбатантов. Отзначається, що зміна особових цінностей, сенсів передбачає критичну ситуацію в життєдіяльності особи, яка провокує просування шляхом переосмислення свого життя. Кризові періоди - закономірні етапи цього процесу, які здатні стимулювати як потужні особові злети, так і падіння. У постекстремальних умовах в комбатантов з різною групою приналежністю зміщуються ієрархічні зв'язки життєвих цінностей, що може свідчити про стан їх дезадаптації. Відмічається, що якщо в ієрархії їх ціннісних орієнтацій не ігноруватимуться основні життєві цінності, що характеризують цілісну особу, можна говорити про стан адаптації таких комбатантов в постекстремальних умовах.

Ключові слова: адаптація, комбатант, ціннісні орієнтації, сенси, постекстремальніе умови.

В статье представлены результаты теоретического обоснования влияния смысла жизни и жизненных ценностей на адаптацию комбатантов. Отзначається, что изменение личностных ценностей, смыслов предполагает критическую ситуацию в жизнедеятельности личности, которая провоцирует продвижение путем переосмысления своей жизни. Кризисные периоды - закономерные этапы этого процесса, которые способны стимулировать как мощные личностные взлеты, так и падения. В постэкстремальных условиях у комбатантов с различной